

قلعه ضحاک

حمید دهقان

در ۱۵ کیلومتری جنوب شرقی شهرستان هشتروند در استان آذربایجان شرقی، بر فراز کوهساری که تونل دو کیلومتری راه آهن تهران- تبریز از میان آن می‌گذرد، در مکانی بسیار باصفا قلعه‌ی باشکوهی قرار گرفته که آن را قلعه ضحاک نام نهاده‌اند.

این قلعه در آغوش دو رودخانه از هشت رودخانه معروف منطقه هشتروند، چشم‌انداز زیبایی دارد که هر تماشایی را حیرت‌زده می‌کند. نام‌گذاری ضحاک به این قلعه نیز از شباهت دو رودخانه‌ی قرانقو و شورچای به مارهای برآمده از شانه‌های ضحاک روایت شده است.

قلعه‌ی ضحاک بر سر راه تبریز- اکیباتان- تخت سلیمان قرار گرفته است و به عقیده کارشناسان میراث فرهنگی در دوره‌های هخامنشی، اشکانی، ساسانی و حتی بعد از اسلام و در زمان اسماعیلیه این قلعه و منطقه اطراف آن علاوه بر جنبه دفاعی و مقر نیروهای ارتش، محل سکونت مردم نیز بوده است که این امر ویژگی خاصی به قلعه ضحاک بخشیده است و احتمال دارد در دوره اشکانیان یک مجموعه حکومتی بوده است:

جواد قندگر کارشناس میراث فرهنگی که از سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۶ سرپرستی کاوش‌های باستان‌شناسی قلعه ضحاک را به عهده داشت می‌گوید: آثار موجود در سطح قلعه قدمت این مکان را به هزاره دوم پیش از میلاد و تمدن اورارتو نشان می‌دهد و بیشترین آثار فرهنگی مجموعه مربوط به دوران اشکانیان است.

در مدت ۱۶۰ سال گذشته چندین باستان‌شناس از کشورهای مختلف از جمله انگلیس و آلمان از محوطه قلعه ضحاک دیدن کرده‌اند که باستان‌شناس و معمار مشهور آلمانی، ولفرام کلایس آخرین آنان بوده است. از باستان‌شناسان ایرانی محمدتقی مصطفوی نخستین کارشناس ایرانی، پیش از انقلاب از سوی اداره کل باستان‌شناسی به بررسی قلعه ماموریت یافت. تحقیقات وی حاکی از آن بود که بقایای قلعه از ویرانه‌های یک دژ مهم در دوران اعتلای ایران در قرون وسطی به جای مانده است.

در مرتفع‌ترین بخش قلعه، چهارتاقی شگفت‌انگیزی با آجرهای بزرگ سرخ‌رنگ به شکل مربع و به مساحت ۹/۷۶ مترمربع با پایه‌هایی به ضلع ۲/۷۰ متر با سقف پوشش ضربی و با طرحی زیبا ساخته شده که از دوران اشکانی تاکنون پابرجا مانده و شاهان ساسانی از آن برای استراحت بهره برده‌اند.

قندگر می‌گوید: در مدت هفت فصل کاوش در محوطه قلعه، مجموعه معماری‌های مربوط به دوران اشکانی و اسلامی در بخشی که از آجر و خشت و سنگ معمولی نتراشیده ساخته شده، سه مجموعه معماری تالاری است که یکی از آن‌ها شامل تالار و اتاق‌های جانبی است و نشان می‌دهد که بناهای مذکور در ارتباط با انجام مراسم مذهبی احداث شده است به‌ویژه بنای آجری تالار معبد آناهیتا یا معبد مهری که تعداد زیادی گچ‌بری به نقش زن بالدار، احتمالاً به‌عنوان نماد آناهیتا و چندین قطعه گچ‌بری به شکل گردونه مهر که نمای داخلی و خارجی تالار را تزیین کرده است. بنای خشتی به دست آمده نیز دارای گچ‌بری و نقاشی دیواری بوده و کف تالار نیز به طول پانزده متر و عرض هشت متر با موزایک‌های زیبایی پوشیده شده بود که متأسفانه در دوره‌های بعدی سنگ‌های تزیینی از جای اصلی برداشته شده و داغ سنگ‌ها باقی مانده است. در فصل چهارم کاوش قلعه، پنج قطعه سفال ضخیم ارزشمند با نوشته‌هایی به خط آرامی به دست آمده است.

قلعه ضحاک در پانزده کیلومتری شهرستان سر اسکندر و در سه کیلومتری ایستگاه خراسانک راه آهن تهران- تبریز در ۱۳۴ کیلومتری تبریز و ۵۶۷ کیلومتری تهران واقع شده است.

